

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Конопельський В.Я.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4068-3902*

Конопельський В.Я. Міжнародна практика запобігання незаконному обігу наркотичних засобів.

У науковій статті розглядаються питання щодо міжнародної практики запобігання незаконному обігу наркотичних засобів. Вивчаючи дану тематику, з'ясували, що нині значна кількість організованих злочинних груп з незаконного обігу наркотичних засобів є міжнародними. Сировина для виготовлення наркотиків може вирощуватися в одній країні, перероблятися в другій, перевозитися транзитом через третю, а осідати вже в четвертій. Навіть учасники таких злочинних груп чи організацій можуть мати різне походження та громадянство, а також спілкуватися різними мовами. А тому розслідування таких злочинів значно ускладнюється. Встановили, що при тісній та злагодженій взаємодії відповідних правоохоронних органів різних держав найбільш доцільно затримати всю злочинну групу чи організацію, а не лише її маленьку частину, що саме по собі не змогло би зупинити її злочинну діяльність, а отже і захистити населення від негативного впливу наркотичних засобів. Вияснили, що необхідно уважно стежити за станом незаконного обігу наркотичних засобів у державах, що розташовані по сусідству, так як від цього може залежати розповсюдження наркотичних речовин та прекурсорів в Україні, та вживати відповідні заходи з протидії таким злочинам. Також досліджуємо до думки Організації Об'єднаних Націй, яка була оприлюднена у Всесвітньому Звіті про наркотики 2023 року про те, що корупція та незаконний обіг наркотиків є близькими, взаємно підсилюючими та взаємодоповнюючими злочинами. Встановили, що міжнародний досвід необхідно адаптувати до особливостей окремо взятої країни. Окреслили зовнішні чинники, які впливають на ринок наркотиків в Україні (війна, внутрішньо-переміщені особи, стан боротьби з незаконним обігом наркотиків у сусідніх країнах, взаємодія з іноземними правоохоронними органами щодо запобігання незаконного обігу наркотиків). Вивчили та висвітлили статистику, представлену у Всесвітньому Звіті про наркотики 2023 року Організації Об'єднаних Націй. Виділили особливо вразливі групи осіб для наркотичної залежності.

Ключові слова: наркотичні речовини, міжнародна протидія наркозлочинності, міжнародний досвід, нелегальний обіг наркотиків, злочинні організації, злочинні групи.

Konopelskyi V. Ya. International practice of preventing illegal drug trafficking.

The scientific article examines issues related to the international practice of preventing the illegal circulation of narcotic drugs. Studying this topic, it was found that currently a significant number of organized criminal groups involved in the illegal circulation of narcotic drugs are international. Raw materials for the production of drugs can be grown in one country, processed in another, transported in transit through a third, and settled in a fourth. Even members of such criminal groups or organizations may have different origins and nationalities, and may speak different languages. That is why the investigation of such crimes becomes much more complicated. It was established that with close and coordinated interaction of the relevant law enforcement agencies of different states, it is most expedient to detain the entire criminal group or organization, and not just a small part of it, which in itself would not be able to stop its criminal activity, and therefore protect the population from the negative influence of narcotics means. It was found out that it is necessary to carefully monitor the state of illegal drug trafficking in neighboring states, as the distribution of narcotic substances and precursors in Ukraine may depend on

it, and to take appropriate measures to combat such crimes. We also agree with the opinion of the United Nations, which was published in the World Drug Report 2023, that corruption and drug trafficking are related, mutually reinforcing and complementary crimes. It was established that international experience must be adapted to the specifics of an individual country. External factors affecting the drug market in Ukraine were outlined (war, internally displaced persons, the state of combating illegal drug trafficking in neighboring countries, interaction with foreign law enforcement agencies to prevent illegal drug trafficking). Statistics presented in the United Nations World Drug Report 2023 have been studied and highlighted. Especially vulnerable groups of people for drug addiction have been singled out.

Key words: narcotic substances, international countermeasures against drug crime, international experience, illegal drug trafficking, criminal organizations, criminal groups.

Постановка проблеми. Нелегальний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в Україні набув значних масштабів. Він являється одним із вагомих соціальних чинників, що негативно впливають на моральне, фізичне, ментальне здоров'я, благополуччя людей та розвиток суспільства в цілому. Попри прийняття в Україні ряду концепцій та державних програм, в межах останнього десятиріччя спостерігається в півтора рази збільшення кількості осіб, які невнаслідок медичних показників приймають наркотичні засоби та психотропні речовини.

Вивчення міжнародного досвіду з запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, що вчиняються злочинними групами та злочинними організаціями дає аргументи для ствердження, що рівень небезпеки таких злочинів прирівнюється до рівня небезпеки таких злочинів, як: торгівля людьми, торгівля зброєю, терористична діяльність.

Відповідно до оцінок міжнародних експертів, світовий сукупний обіг наркотичних засобів перевищує бюджети низки країн світу, що створює серйозну загрозу для економічного, демографічного, соціального та політичного життя окремих політичних систем. Злочинна діяльність міжнародних організованих злочинних угруповань з незаконного обігу наркотичних засобів, з Україною включно розповсюдилася майже по всіх регіонах і досягає небезпечно високого рівня [1, с. 229].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти тематики щодо міжнародної практики з запобігання незаконному обігу наркотичних засобів висвітлені у працях вітчизняних науковців. А.М. Бабенка, В.В. Василевича, О.П. Гороха, Ю.О. Данилевської, О.М. Джужі, Є.М. Карпенка, О.Г. Колба, О.М. Литвинова, С.В. Лосича, А.А. Музики, Д.Й. Никифорчука, В.І. Осадчого, Г.І. Піщенко, В.Г. Пшеничного, Л.В. Раєцької, А.В. Савченка, О.М. Стрільціва, Є.В. Фесенка, М.І. Хавронюка, М.С. Хрупи, В.С. Щирської та ін.

Здобутки згаданих науковців характеризуються значимістю та обґрунтованістю та дають можливість розглянути ті питання якимне було достатньо приділено уваги, вивчено та які потребують окремого висвітлення.

Мета статті: розглянути питання щодо міжнародної практики запобігання незаконному обігу наркотичних засобів. Дослідити міжнародний характер злочинних організацій, які займаються незаконним обігом наркотичних речовин. Виокремити зовнішні чинники для розвитку незаконного обігу наркотичних речовин для України.

Нині існує система міжнародного контролю для наркотичних засобів. Вона ґрунтується на положеннях Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року, Конвенції про психотропні речовини, Віденській конвенції 1971 року, та Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, яка встановила комплекс заходів з спрямування на об'єднання зусиль всіх країн для більш ефективного вирішення проблем боротьби з незаконним обігом наркотиків і на міжнародному та на національному рівнях [2; 3].

Конвенція 1988 року одним документом замінила низку прийнятих міжнародних актів з цих питань, встановила контроль над виробництвом наркотичної сировини, скоротила договірні міжнародні органи з чотирьох до двох (Комісія з наркотичних засобів Економічній та соціальній раді і міжнародний Комітет з контролю за наркотиками Організації Об'єднаних Націй) наділивши їх широкими повноваженнями щодо контролю за наркотиками. Її прийняття стало важливим етапом у розвитку міжнародно-правових відносин. Вона покликана сприяти рішучій боротьбі з наркотиками та наркотичною залежністю на міжнародному рівні шляхом міжнародного співробітництва і створення міжнародної системи контролю за наркотичними засобами [1].

Кожна країна має свій особливий підхід у боротьбі з негативними явищами, особливо щодо наркотиків. Внаслідок правильного проведення антинаркотичних заходів запобігання вдається змінити ставлення в суспільстві до наркотиків, громадяни підтримують не лише їх заборону, але й здійснюють функції соціального контролю [4].

Одним з найважливіших кроків у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю стало підписання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 15 грудня 2000 р. в Палермо (Італія). Цією Конвенцією міжнародне співтовариство продемонструвало, що в XXI ст. транснаціональна організована злочинність стала реальною загрозою для безпеки всього людства, як за своїми масштабами, так і за руйнівним впливом [5]. Даний документ був ратифікований Україною 04 лютого 2004 року.

На нашу думку, подібні міжнародні договори чи Конвенції є неймовірно ефективними для попередження злочинів, пов'язаних з наркотиками та прекурсорами, адже, зазвичай, такі злочини не вчиняються в межах однієї країни. Наприклад, сировина для виготовлення наркотиків може вирощуватися в одній країні, перероблятися в другій, перевозитися транзитом через третю, а осідати вже в четвертій. Таким чином, велика кількість злочинних груп та організацій є за своєю природою міжнародними. Навіть учасники таких злочинних груп чи організацій можуть мати різне походження та громадянство, а також спілкуватися різними мовами.

Враховуючи зазначене вище, для поліції та інших виконавчих органів однієї країни може бути дуже складно провести змістовне та ефективне розслідування злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами та прекурсорами, не маючи відповідних міжнародних документів, які б чітко встановлювали їхні можливості у співпраці з іншими державами з цих питань, а також сам механізм згаданої співпраці. При тісній та злагодженій взаємодії відповідних правоохоронних органів різних держав набагато простіше вислідити злочинців та затримати всю злочинну групу чи організацію, що унеможливить їх функціонування. При затриманні окремих членів злочинної організації, окремої частинки злочинної групи, не зупинить її злочинну діяльність, а отже і не захистить населення від негативного впливу наркотичних речовин. Вважаємо необхідним пам'ятати, що міжнародне співтовариство повинно постійно демонструвати свою чітку позицію щодо негативної оцінки торгівлі наркотиками, адже особливо небезпечним чинником для розповсюдження наркозалежності є корупція місцевих органів виконавчої влади. Саме там будуть почувати себе найкраще злочинні групи чи, тим паче, організації, де вони будуть впевнені, що в будь-якій ситуації, коли б для них виникла небезпека викриття, завжди буде можливим «відкупитися» хабарем. Тому вважаємо боротьбу з корупцією як один із безумовних чинників міжнародної боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин.

Зокрема, навіть Організація Об'єднаних Націй у своєму Всесвітньому Звіті про наркотики 2023 року [6] вказує, що корупція та незаконний обіг наркотиків створюють між собою конвергенцію. Тобто вони є близькими, взаємодоповнюючими та взаємно підсилюючими злочинами. Також у Всесвітньому Звіті про наркотики наведені дані, які підтверджують зростаючу небезпеку, яку створює незаконний обіг наркотичних речовин. Кількість людей, які використовують наркотики не з медичних причин у світі, виросла з 240 мільйонів осіб у 2011 році до 296 мільйонів у 2021 році. Для порівняння – це більше, ніж населення семи Україн. Більш того, враховуючи, що з 2022 року у світі виросла кількість озброєних конфліктів, використання наркотичних речовин не в медичних цілях може лише збільшитися, адже в таких умовах для поліції та інших виконавчих органів набагато складніше розслідувати та попереджувати злочини, пов'язані з наркотиками. Частина правоохоронних органів може бути задіяно для воєнних цілей, а частину – для розслідування воєнних злочинів. Також збільшується кількість зниклих безвісти осіб, яких необхідно розшукувати. Враховуючи доступність зброї, яка виникає під час подібних збройних конфліктів, зростає й рівень злочинності, кількість тяжких та особливо тяжких злочинів. Таким чином, у правоохоронців залишається все менше можливостей та ресурсів для розслідування злочинів, пов'язаних з обігом наркотиків, на належному рівні. Найбільш розповсюдженими наркотиками залишаються: канабіс, опіюди, амфетамін та кокаїн.

Потрібно також відмітити, що однією з найбільших небезпек незаконного обігу наркотиків залишається те, що молодь є набагато більш вразливою для вживання наркотиків, ніж дорослі люди. В 2021 році 5,3 відсотки всіх підлітків 15-16 років у світі вживали канабіс, що може мати довготривалі та тяжкі наслідки для їх мозку, відповідно до того ж Всесвітнього Звіту про наркотики 2023 року Організації Об'єднаних Націй. Наприклад, в Південній Америці більше половини

тих осіб, які лікуються від наркотичної залежності ще й не досягли 25 років. В свою чергу, в Африці 70 відсотків тих, хто лікується від наркотичної залежності є молодшими 35 років.

В загальному, у всьому світі кількість школярів, які вживають наркотики, вища, аніж таких самих дорослих. Це пов'язано з недостатньо міцною психікою неповнолітніх осіб, які легко піддаються навіюванню та впливу навколишнього соціуму. Підлітки особливо бояться відрізнятись від інших в своєму колі спілкування та бути з нього виключеними. Навіть, якщо доведеться вживати наркотики для того, щоб не бути висміяним.

Цікаво, що, як зазначено в вищезгаданому Звіті про наркотики, для багатьох країн злочинні організації, які займаються незаконним обігом наркотиків, підживлюють та стимулюють нестабільність та насильство, що створює вакуум державного управління. Прикладами таких країн є Гаїті та Сахелі. В Україні ж, війна, навпаки, порушила існуючі та нові маршрути торгівлі героїном та кокаїном. На жаль, в той же час в Україні існує небезпека що війна також може спровокувати розширення виробництва та торгівлі синтетичними наркотиками, враховуючи великі ринки синтетичних наркотиків, який розвивається в регіоні Східної Європи. Також, додатковою небезпекою для України є те, що вимушено переміщені особи є особливо вразливими для ринку наркотиків, враховуючи їх тяжкий моральний стан та відсутність необхідного рівня підтримки та захисту. Втрата домівки, можлива втрата близьких людей, нове оточення та незрозумілі перспективи для їхнього життя робить таких осіб легкими жертвами для наркозлочинців.

В свою чергу, світова глобалізація та діджиталізація частково перенесла незаконну торгівлю наркотичними засобами в мережу Інтернет. Таким чином, придбання наркотиків стало більш доступним та привабливим для різних груп користувачів. Платформи соціальних мереж стають все більш важливими для полегшення транзакцій з наркотиками. Зменшується необхідність особистих зустрічей покупця з продавцем, що захищає їх від можливого викриття, залишає їх анонімними. Ринок наркотиків у всьому світі постійно розвивається. Злочинні організації, які займаються незаконним розповсюдженням наркотичних засобів, різних країн та регіонів постійно взаємодіють між собою та переймають один у одного досвід взаємодії з правоохоронними органами, а також щодо реалізації наркотиків.

Тому правоохоронним органам потрібно постійно адаптуватися до механізмів та методів скоєння незаконного обігу наркотичних речовин, які розробляються такими злочинними організаціями та групами. Для цього абсолютно необхідним вважаємо міжнародне співробітництво між правоохоронними органами різних країн, які б ділилися між собою, як корисним досвідом, так і потрібною інформацією.

На жаль, технічне оснащення в злочинних організаціях, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, постійно оновлюється, адже від цього залежить особиста безпека їх членів, а також рівень їх заробітку, який залишається набагато вищим, аніж державне забезпечення роботи відповідних правоохоронних органів, які займаються злочинами, пов'язаними з наркотиками, в багатьох країнах. Ще в 1989 році на міжнародному симпозіумі з проблем боротьби з організованою злочинністю та тероризмом, що проходив у США (м. Чикаго) з доповіді представника Інтерполу прозвучала думка про те, що існують країни, які не в змозі боротися з організованою злочинністю через відсутність надійної правової слабкої технічної оснащеності правоохоронних органів, неможливості простежити потоки «брудних» грошей. І якщо не надати їм допомогу, то через 10–20 років світова спільнота може мати справу з величезними мафіозними державними, політичними структурами, і тоді боротьба з організованою злочинністю може стати просто безперспективною [7].

Сучасний розвиток ринку наркотиків підтверджує, що відсутність міжнародного співробітництва та фінансової підтримки для держав, які не можуть самостійно підтримувати належний рівень розслідування злочинів, пов'язаних з наркотиками, з економічних причин, призводить до розповсюдження незаконної торгівлі наркотичними речовинами і поза їх межі, ускладнюючи боротьбу з наркотиками та прекурсорами навіть для тих держав, які мали достатній рівень фінансування правоохоронних органів. А знищити злочинні організації, які займаються незаконним обігом наркотиків, та які встигли збільшити кількість своїх членів, наростити вплив, знайти зв'язки та відповідне технічне забезпечення, вже потребує набагато більших ресурсів та старань.

Окремо потрібно відмітити, що міжнародний досвід необхідно переймати, але, в той же час, аналізувати його, адже в різних країнах одні й ті ж самі заходи можуть принести різні результати: як позитивні, так і навпаки, негативні. Потрібно обережно його використовувати та, якщо потрібно, змінювати.

За оцінками Управління з наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй, найбільших успіхів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків домоглися США, де за останнє десятиліття кількість наркоспоживачів скоротилася вдвічі [8]. Наразі найбільш поширеною американською стратегією, в якій викладено процес кримінальної розвідки, є «Національний план розподілу розвідувальної інформації» (National Criminal Intelligence Sharing Plan) [9].

Варто також особливо вказати на законодавчі механізми, що спрямовані на додатковий антикримінальний ефект притягнення до відповідальності занаркоконтрабанду. Наприклад, вчинення злочину особою, яка зареєстрована резидентом особливої прикордонної зони або використовує для в'їзду на територію США спеціальні режими і програми, тягне довічне позбавлення її права користуватися цим статусом, пільговими програмами та режимами. А завчинення окремих наркозлочинів – можливим є «позбавлення прав», тобто позбавлення засудженого після відбування покарання права на отримання федеральної допомоги, тобто грантів, кредитів, спеціальних ліцензій, що видаються федеральними органами влади і фінансуються за рахунок коштів федерального бюджету [10, с. 197].

В Іспанії ж, в свою чергу, розроблено національний план дій, пов'язаний з боротьбою проти розповсюдження наркотиків, в якому передбачено створення наглядового органу контролю над використанням організаціями наркобізнесу нових технологій. В рамках національного плану дій, пов'язаних з боротьбою проти розповсюдження наркотиків, передбачено створення наглядового органу контролю над використанням організованим наркобізнесом новітніх технологій. В країні у складі Міністерства внутрішніх справ працює Департамент по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з використанням високих технологій, який бере активну участь у попередженні використання Інтернету з метою незаконного рекламування контрольованих речовин, у тому числі психотропних [11].

Цікаво, що у зв'язку з загостренням проблеми наркоманії в країні, Швеція запроваджує стратегію боротьби з наркотогівлею на всіх рівнях: запроваджується кримінальна відповідальність і за вживання наркотиків, а не тільки за їх зберігання; виявлення випадків вживання наркотичних засобів відразу стає надбанням соціальної служби; встановлюється «нульовий кордон» – заборона на вживання наркотиків при керуванні транспортними засобами; активізується діяльність громадських організацій, зокрема Союзу громадських організацій «За суспільство без наркотиків» [12].

В Італії, з метою посилення боротьби з організованою злочинністю у сфері незаконного обігу наркотиків, Парламент країни заснував спеціальну Генеральну Раду, а також окружні управління та мафією і окремо – Державне управління по боротьбі з мафією та слідче управління по боротьбі з мафією. Крім того, в складі Генеральної прокуратури Італії створено оперативно-слідче управління по боротьбі з організованою злочинністю та мафією. Така розгалужена система багатofункціональних, спеціалізованих оперативних, слідчих та інформаційних елементів з питань запобігання організованій злочинності є доволі ефективною [13, с. 83].

Також потрібно пам'ятати, що існують і такі країни, як Нідерланди, які набагато лояльніше відносяться до вживання та розповсюдження наркотиків. Деякі з них є там узаконеними, їх можна придбати, як звичайний чай. В цій країні можливе переслідування, в тому числі і кримінальне лише за незаконних збут «важких» наркотиків. Там розроблена на працює спеціальна модель, згідно до якої правоохоронним органам заборонено переслідування осіб, що вживають наркотики. Вся діяльність поліції спрямована на протидію несанкціонованому продажу «важких» наркотиків, а також на профілактику та на допомогу наркозалежним [14, с. 349].

Польща на сьогодні є одним з основних регіональних лідерів по виробництву психотропних речовин; а також транзиту, споживання і збуту наркотичних засобів. Польські організовані злочинні угруповання приймають активну участь у збагаченні за рахунок торгівлі наркотиками. І оскільки ця країна є одним із найближчих західних країн-сусідів, то досвід запобігання наркозлочинності в цій країні може бути для нас корисним для вдосконалення системи запобігання наркозбуту як на загально-державному, так і на регіональному рівні. У цій країні Євросоюзу приймаються довгострокові антинаркотичні програми, які належним чином фінансуються з державного бюджету і сприяють зниженню пропозиції на наркотики через профілактичний вплив на потенційних споживачів наркотиків [15, с. 411-412].

Більш того, близькість Польщі до України може означати не лише те, що ми зможемо перейняти її досвід, а й те, що високий рівень незаконного обігу в Польщі є небезпечним і для нас. В тому числі такою небезпекою є і синтетичні наркотики.

Висновок: Отже, вважаємо, що міжнародне співробітництво правоохоронних органів у сфері незаконного розповсюдження наркотиків дуже сильно допомагає правоохоронцям інших держав, враховуючи, що незаконний обіг наркотичних речовин та прекурсорів, за своєю природою, є міжнародним злочином, адже злочинні організації, які скоюють такі злочини, можуть вчиняти їх в різних країнах: збувати наркотики в різних країнах, використовувати певні країни, як транзитні, а інші – для вирощення сировини, вербувати для злочинних організованих груп з обігу наркотичних засобів учасників різного походження і т.д. Міжнародне співробітництво може бути як інформаційним, так і фінансовим. Обидва є однаково важливими. В той же час досвід іноземних країн потрібно переймати в міру, аналізуючи його та обставини в конкретній державі, адже те, що може бути корисним для боротьби з незаконним розповсюдженням наркотиків в одній країні, для іншої може призвести до значного погіршення ситуації з боротьбою зі злочинністю, пов'язаною з наркотичними речовинами та прекурсорами. Більш того, вважаємо, що також потрібно тримати пильну увагу на стані незаконного обігу наркотичних речовин у сусідніх державах, адже це може мати значний вплив на розповсюдження наркотичних речовин та прекурсорів в Україні, а тому необхідно вживати відповідні заходи з протидії таким злочинам. Також вважаємо, що боротьба з корупцією є одним із безумовних чинників міжнародної боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. Правоохоронцям необхідно постійно бути обізнаними з механізмами нових способів та методів вчинення незаконного обігу наркотичних засобів, що постійно вдосконалюються наркозлочинцями. А тому налагоджений, безперервний обмін досвідом та потрібною інформацією між правоохоронними органами різних країн, щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів є безперечно необхідним та корисним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соловей В.В, Міжнародна практика та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Випуск 78: частина 2. 2023 С. 228–233.
2. Сорока С.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 228 с
3. Бангкокська декларація «Взаємодія і заходи у відповідь: стратегічні союзи в сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя»: Прийнята на Одинадцятому Конгресі ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bangkok_declaration.shtml.
4. Лужецька Н.А. Механізми реалізації державної політики щодо запобігання та протидії наркоманії: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління». Одеса, 2018. 20 с
5. Конгреси ООН по запобіганню злочинності: зб. матеріалів: в 3 кн. Кн. 1 / за ред. В.В. Голини. Київ: «Право України»; Харків: Право, 2013. 188 с.
6. World Drug Report 2023 URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>.
7. Верченко Л.С. Система та компетенція правоохоронних органів США, які протидіють організованій злочинності. *Право і суспільство*. 2009. № 5. С. 141–147.
8. UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime). URL: <http://www.unodc.org/>.
9. The National Criminal Intelligence Sharing Plan. Department of Justice. 2023. 54 с. URL: https://it.ojp.gov/documents/ncisp/National_Criminal_Intelligence_Sharing_Plan.pdf.
10. Кривонос М.В., Бондар В.С. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монографія. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 412 с.
11. Зимовець В.В., Смирнова І.В., Чуwirін Д.Е. Запобігання віртуальному наркобізнесу в Internet: перспективи для України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 59–69.
12. Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід. *Митна справа*. 2011. № 1. С. 8–17.

13. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади. Вісник державної служби України. 2003. № 1. С. 81–87.
14. Орловська Н.А., Степанова Ю.П. Актуальні питання запобігання наркообігу: європейський досвід. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 348–351.
15. Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу : монографія / [Т.В. Корнякова, О.Л. Соколенко, В.С. Гошовський та ін.]; за заг. ред. Т.В. Корнякової. Дніпро: Ліра, 2019. 532 с.